

บทความพิเศษ

ความรักแบบเอกเทวนิยม
(Monotheistic Agape)*

ธเนศ วงศ์ยานนาวา

* เอกสารคำบรรยายสำหรับ Digital Love AI Anxiety โดยภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร ณ ห้อง 115 อาคารวชิรมงกุฎ วันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2567.

รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 46 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2568): หน้า 190-205

ความรักแบบ ‘agape’ เป็นหัวใจสำคัญของคริสต์ศาสนาอันเป็นศาสนาเอกเทวนิยม (monotheism) ที่ปฏิเสธพหุเทวนิยม (polytheism) พระผู้เป็นเจ้าของเอกเทวนิยมเป็นพระผู้เป็นเจ้าที่เป็นของจริงและยังเป็นพระผู้เป็นเจ้าที่ชี้หิ้ง (Exodus 34:14) ด้วยความชี้หิ้งจึงไม่ยอมให้เหล่าผู้ศรัทธาไปเคารพบูชาพระผู้เป็นเจ้าองค์อื่น ๆ สำหรับเอกเทวนิยมพระผู้เป็นเจ้ามักเป็นผู้ชาย แต่พระผู้เป็นเจ้าของคริสต์ศาสนาก็ยังเปี่ยมไปด้วยความรัก

พระผู้เป็นเจ้าของคริสต์ศาสนาสร้างสรรพสิ่งทุกอย่างในโลกรวมทั้งมนุษย์คือความรัก “ฉะนั้นเราจึงรู้และวางใจในความรักที่พระเจ้าทรงมีต่อเรา พระเจ้าทรงเป็นความรัก และผู้ที่อยู่ในความรักก็อยู่ในพระเจ้า และพระเจ้ายิ่งทรงอยู่ในคนนั้น” (1 John 4:16) ความรักจึงเป็นอะไรที่ยิ่งใหญ่และทรงอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าในวิถีแห่งเอกเทวนิยม (monotheism) พระผู้เป็นเจ้าที่มีความรักและเป็นความรักที่ต้องการการตอบรับจากมนุษย์แบบไม่มีเงื่อนไข มนุษย์แห่งอิสราเอลไม่ได้อยู่ภายใต้อาณัติของระเบียบอำนาจดวงดาวหรือจักรราศี แต่อยู่ภายใต้ ‘กฎ’ ของพระผู้เป็นเจ้า¹

ความคิดเชิงจริยธรรมของคริสต์ศาสนา ‘ปฎิวัติ’ ด้วยการเปลี่ยนจริยธรรมจากมิติของปัจเจกชนมาสู่ระดับ “ของมนุษย์ในสังคม มนุษย์กับความสัมพันธ์กับพระผู้เป็นเจ้าและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน”² ความรักที่มอบให้ไม่ได้เป็นของใครคนใดคนหนึ่งแต่เป็นของมวลมนุษยชาติ (humanity) ความรักที่ไม่ได้จำเป็นที่จะต้องมอบให้กับใครคนใดคนหนึ่ง เช่น คู่รัก แม่ พ่อ ลูก เป็นต้น แต่มวลมนุษย์ทั้งหลายที่ไม่จำเป็นต้องมีตัวอ้างอิง (referent) เชิงประจักษ์ ความรักที่มีให้กับมวลมนุษยชาติที่ไม่ต้องการคุณลักษณะเฉพาะที่ใช้กับใครคนใดคนหนึ่งย่อมเปิดทางให้กับความคิดแบบตำนาน (myth)

¹ Rémi Brague, *The Wisdom of the World The Human Experience of the Universe in Western Thought*, translated by Teresa Lavender Fagan, (Chicago: University of Chicago Press, 2003), 162.

² Anders Nygren, *Agape and Eros*, translated by Philip S. Watson, (Philadelphia: The Westminster Press, 1953), 45.

ในความคิดของ Odo Marquard นักปรัชญาเยอรมันสายอนุรักษนิยม เห็นว่ามนุษย์ชาติไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจาก “ตำนาน” (myth) หรือ “เรื่องเล่า” (narrative) ความหลงใหลที่มีต่อเรื่องเล่าเป็นอะไรที่ได้รับความนิยมเสมอ (mythophile)³ สถานะของพระคัมภีร์ไบเบิลจะไม่สามารถใช้เป็นต้นตอของการอ้างอิงกับความจริงตามความคิดของคริสต์ได้แบบที่ Martin Luther กระทำได้ สถานะของพระคัมภีร์ไบเบิลในสังคมหลังพระคัมภีร์ (post-biblical society) ไม่สามารถที่จะปฏิบัติการผ่านการอ้างความจริง (truth-claim) ได้ แต่ดังที่ Marquard ได้กล่าวไว้ว่า

ความเป็นจริงอย่างหนึ่ง และเราจะใช้ชีวิตกับ
ความจริงอย่างไหนนั้นก็อีกอย่างหนึ่ง ความรู้รับใช้
เรื่องแรกในเชิงระดับประชาชน (cognitively) และ
เรื่องเล่าต่างๆ (stories) นั้นรับใช้อันหลัง ความรู้ใช้กับ
เรื่องจริงและเรื่องที่ไม่จริง (error) ส่วนเรื่องเล่าเป็น
เรื่องที่ไว้วางใจเรื่องความสุขและการไม่มีความสุข⁴

ถึงแม้ว่าโลกแห่งความจริงทางวิทยาศาสตร์จะเป็นแบบใด แต่การหลุดออกจากโลกแห่งการเล่าเรื่องที่พร้อมจะมอบความสุขให้มันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก เพราะ “เราอยู่ในโลกที่ถูกเล่าเรื่อง”⁵ ในบรรดาตำนานเรื่องความรักย่อมเป็นหนึ่งในเรื่องราวของตำนานที่สำคัญ จากความรักแบบกรีกโบราณ เช่น Helen of Troy หรือจะเป็นเรื่องเล่าความรัก Aristophanes ใน *Symposium* ของ Plato เป็นต้น ไฉนมาจนถึง *Ramayana* และอะไรอื่นๆ อีกมากมาย ก็ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องราวความรัก ไม่ว่าจะเป็นถูกถ่ายทอดหรือมีโครงเรื่องแบบใด ความรักก็เป็นเรื่องที่เร้าใจเสมอ

³ Odo Marquard, “In Praise of Polytheism,” in *Farewell to Matters of Principle: Philosophical Studies*, (Oxford: Oxford University Press, 1989), p. 89.

⁴ Odo Marquard, *In Praise of Polytheism*, Cited, 90.

⁵ Odo Marquard, *In Praise of Polytheism*, Cited, 91.

ความรักของคริสต์ศาสนาที่เล่าเรื่องผ่านพระคัมภีร์ไบเบิลไม่เพียงแต่เข้าใจ แต่ยังนำพาให้เกิดความศรัทธาในความรักของพระผู้เป็นเจ้าที่มีให้กับมนุษย์ เพียงแต่ว่าสถานะของพระคัมภีร์ไบเบิลไม่สามารถทำให้เกิดแรงบันดาลใจให้กับผู้คนได้เหมือนเดิม สถานะของไบเบิลกลายเป็นตัวบท (text) ที่จะนำพาอันตรายมาด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกที่ต้องการแยกศาสนาออกมาเป็นเรื่องส่วนตัว ความพยายามลดถอนสถานะความศักดิ์สิทธิ์ของไบเบิลให้เหลือเป็นแค่ “วรรณกรรม” คือรูปแบบหนึ่งของการสถาปนาตัวบทธรรมดา ๆ

ความรักในพระคัมภีร์ไบเบิลนั้นอยู่ภายใต้กรอบคิดแบบเอกเทวนิยม ถ้าใช้คำของ Marquadt ก็คือความคิดแบบเอกตำนาน (monomythical thinking) อันเป็นความคิดที่อันตราย เพราะมักจะส่งผลร้าย (harmful) เนื่องด้วยว่ามีอะไรบางอย่างได้เพียงแค่หนึ่งเดียวเท่านั้น เช่น ความรักที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้าเพียงพระองค์เดียว ห้ามนอกใจ เป็นต้น ในขณะที่ความคิดพหุตำนาน (polymythical thinking) นั้นกลับให้คุณมากกว่า⁶ เอกตำนานแห่งความรักจึงพร้อมเสมอที่จะนำไปสู่อันตรายแต่นั้นย่อมไม่ใช่สิ่งที่ศาสนาดังกล่าวเสนอ

ในผลงานคลาสสิก *Hesed and the Bible* ของ Nelson Glueck (1900-1971) ราบาย (rabbi) นักโบราณคดีอเมริกันชี้ให้เห็นถึงความหมายที่สามารถใช้กับบริบทที่หลากหลายของคำ ‘hesed’ ในพระคัมภีร์เก่า คำว่า ‘hesed’ ของยิวหมายถึงความรักที่ยังรวมไปถึงความเมตตา ความกรุณาปรานี พร้อมเสมอที่จะให้อภัย สายสัมพันธ์จึงบ่งบอกถึงความจงรักภักดี ไม่ต้องการตัดขาด เช่น สายสัมพันธ์ในครอบครัวเครือญาติ สายสัมพันธ์ของเผ่า (tribal) รวมไปถึงระหว่างเผ่า เป็นต้น ในสังคมอิสราเอลโบราณการสร้างพันธมิตรที่ผู้คนจะต้องมีหน้าที่และสิทธิที่จะต้องปฏิบัติเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก ใครก็ตามที่ไม่ปฏิบัติตามก็就会被ขับออก⁷ สายสัมพันธ์นั้นหมายถึงการที่ต่างฝ่ายต่างต้องตอบสนองต่อกันและกัน (reciprocity) เพียงแต่ ‘hesed’ ดำรงอยู่ก่อนการมีพันธสัญญาหรือมีพันธสัญญาแล้ว

⁶ Odo Marquadt, *In Praise of Polytheism*, Cited, 93.

⁷ Nelson Glueck, *Hesed in the Bible*, translated by Alfred Gottschalk, with Introduction by Garal A. Larue, edited by Elias L. Epstein, (Cincinnati: The Hebrew Union College Press, 1967), 46.

ถึงมี ‘hesed’? ถ้าให้ ‘hesed’ มาก่อนหรือเป็นพื้นฐานให้กับพันธสัญญา⁸ แล้วทำไมถึงต้องมีพันธสัญญาอีก?

ทั้งนี้ ‘hesed’ เกิดขึ้นได้ในระดับต่างๆ แต่เป็นสายสัมพันธ์ระหว่างคนที่เหนือกว่ากับคนที่อ่อนแอกว่า หรือสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า สายสัมพันธ์เหล่านี้เป็นสายสัมพันธ์เชิงพันธสัญญา (covenant) สายสัมพันธ์ที่ครอบคลุมไปยังกลุ่มคนที่ไม่ใช่สายเลือดหรือเป็นเครือญาติ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสายสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายและผู้หญิง เนื่องด้วยพระผู้เป็นเจ้าลงโทษผู้หญิงกับการละเมิดข้อห้ามเรื่องผลไม้ต้องห้าม (Forbidden Fruit). Genesis 3:16 “เราจะทวีความลำบากของเจ้าให้มากขึ้น ยามีครรภ์ รวมถึงความเจ็บปวดยามคลอดลูก แม้กระนั้นเจ้ายังจะปรารถนาในสามีของเจ้า และเขาจะเป็นผู้ปกครองเหนือเจ้า” ผู้ชายจะเป็นผู้ปกครองผู้หญิง วิธีแห่งการปกครองระหว่างเพศที่บ่งบอกถึงความไม่เท่าเทียมกัน

ถึงแม้ว่าความสามารถในการล่าสัตว์จะเป็นของผู้ชายในสังคมล่าสัตว์เก็บของและหาอาหาร (hunter-gathering society) จะมีมากกว่าผู้หญิง สำหรับบางสังคมผู้หญิงก็มีบทบาทในการล่าสัตว์ เช่น Agta ในฟิลิปปินส์ เป็นต้น ในขณะที่การขุดหาอาหารเป็นหน้าที่สำคัญของผู้หญิง การขุดหาอาหารไม่ได้มีสถานะที่ดีเท่ากับคนที่หาโปรตีนมาให้ อย่างไรก็ตามความสามารถหรือชื่อเสียงในการล่าสัตว์กลับไม่ได้ทำให้เมียของนักล่ามีสุขภาพที่ดีกว่าผู้หญิงคนอื่น⁹ ทั้งนี้การแบ่งปันอาหารให้กับคนอื่น ๆ ยังคงเป็นวิถีสำคัญ สำหรับในสังคมที่เท่าเทียมกันเมื่อได้อาหารที่ล่ามาก็แบ่งปันกันทันที

ความไม่เท่าเทียมกันทำให้การตอบสนองต่อกันไม่จำเป็นที่จะต้องได้รับการตอบสนองทันที การตอบสนองสามารถที่จะเลื่อนเวลาออกไป ถ้าจะกล่าว

⁸ Cephas T. A. Tushima, “The Meaning of God’s ‘Hesed’ within Mission as Reconciliation”, in *Mission as Ministry of Reconciliation*, edited by Robert Schreiter and Knud Jorgenson, (Padstow, Cornwall: Regnum Book International, 2013), 93.

⁹ Duncan N. E. Stibbard-Hawkes, Robert D. Attenborough, Ibrahim A. Mabulla, and Frank W. Marlowe, “To the hunter go the spoils? No evidence of nutritional benefit to being or marrying a well-reputed Hadza hunter”, *American Journal of Physical Anthropology*, Vol. 173, Issue. 1, (September, 2020), 61-79.

อย่างง่าย ๆ ก็สามารถปล่อยให้ค่อยได้ การเลื่อนเวลาออกไปแสดงถึงคุณค่าที่ 'ได้รับและการตอบสนองไม่ได้มีคุณค่ามากจนทำให้ต้องให้ความสำคัญ ความไม่เท่าเทียมกันจึงทำให้ 'การมาสาย' เกิดขึ้นได้เสมอ ในสังคมเข้าป่าล่าสัตว์ แตกต่างไปจากสังคมที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ไบเบิล ความไม่เท่าเทียมกันที่ดำรงอยู่ได้ด้วยการไร้ซึ่งทรัพย์สินส่วนบุคคล (private property) ทำให้การตอบสนองต่อผู้คน เช่น เมื่อหาอาหารมาได้ เป็นต้น เป็นเรื่องที่จะต้องตอบสนองให้เร็วที่สุด อาหารที่หามาได้ไม่ได้เป็นสมบัติส่วนตัว สังคมที่เท่าเทียมกันแสดงถึงการเข้าถึงทรัพยากรได้โดยไม่แตกต่างกัน การสะสมและการแข่งขันไม่ใช่คุณค่าหลัก¹⁰

การปฏิวัติการเกษตร (Agricultural Revolution) ทำให้ปริมาณการผลิตอาหารเพิ่มมากขึ้น การสะสมอาหารหรือทุนเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงชีวิตในสังคมเกษตร การเปลี่ยนสัตว์ป่าให้มาเป็นสัตว์บ้านเพื่อการใช้งานและอาหาร เปลี่ยนการใช้และเวลากับการล่าสัตว์ไปสู่กิจกรรมทางการเกษตร ถึงแม้ว่าอาหารของสังคมเกษตรจะมีมากพอที่จะทำให้ประชากรขยายตัว แต่คุณภาพอาหารของสังคมเกษตรกลับไม่ได้ดีเท่ากับการกินอาหารของสังคมเข้าป่าล่าสัตว์ สุขภาพแย่ง¹¹ ขนาดของมนุษย์ยุคหินใหม่ (neolithic) ลดลงประมาณ 2.83 เซนติเมตร¹² เส้นทางของสังคมเกษตรเปิดทางให้กับวิถีแห่งความไม่เท่าเทียมกัน¹³

สังคมเกษตรที่ไม่เท่าเทียมกันที่เต็มไปด้วยใครบางคนเหนือกว่าใครบางคนกลับเป็นสังคมที่ดึงดูดผู้คนเป็นจำนวนมาก การโฆษณาชวนเชื่อของ

¹⁰ James Woodburn, "Egalitarian Societies", *Man: The Journal of Royal Anthropological Institute*, Vol. 17, No. 3, (September, 1982), 431-451.

¹¹ Clark Spencer Larsen, "Biological Change in Human Populations with Agriculture", *Annual Review of Anthropology*, Vol. 24, (1995), 185-213.

¹² Stephanies Mariciniak, Christina M. Bergey, Ana Maria Silva and George H. Perry, "An integrative skeletal and paleogenomic analysis of stature variation suggests relatively reduced health for early European farmers", *Proceedings of the National Academy of Sciences*, Vol. 119, No. 15, (April 6, 2022). <https://doi.org/10.1073/pnas.2106743119>.

¹³ Laura Spinney, "When the First Farmers Arrived in Europe Inequality Evolved", *Scientific American*, July 1, 2020. <https://www.scientificamerican.com/article/when-the-first-farmers-arrived-in-europe-inequality-evolved/>. Accessed 6 September 2024.

Aristotle ชัดเจนด้วยประโยคแบบชีวิตจะดีที่สุดเมื่อมนุษย์อยู่ใน ‘*poleis*’ ‘ไม่ว่าการโฆษณาจะเป็นการตอบโต้กับความคิดแบบที่ยึดมั่นในการผลิตภันท์ การสร้างของมนุษย์หรือไม่ก็ตาม การยืนยันให้ ‘*poleis*’ หรือ ‘การเมือง’ เป็นเรื่อง ‘ธรรมชาติ’ ‘*phusei*’ หรือไม่ก็ตาม การที่มนุษย์จะต้องอยู่ใน ‘*poleis*’ นั้นต่างแสดงการสนับสนุนอำนาจของ ‘*poleis*’ หรืออำนาจของเมือง

การเข้ามาอยู่ใน ‘*polis*’ ของเหล่านมนุษย์ผู้ที่ย่อยๆ เปลี่ยนแปลงจาก สังคมล่าสัตว์และหาอาหารในป่าหรือแม้กระทั่งการทำการเกษตรมาสู่การใช้ชีวิตในเมืองได้รับการสร้างความสมเหตุสมผลให้กับคุณูปการของชีวิตใน ‘*polis*’ ด้วยคำที่ทรงเสน่ห์ต่างๆ เช่น เสรีภาพ (freedom) หรือ ‘*Eleutheria*’ ไม่ว่าเสรีภาพนั้น จะเกิดจากการได้มีบทบาทในการกำหนดชะตาชีวิตของตัวเองหรืออะไรอื่น ๆ ก็ตาม เป็นต้น สังคมเมืองสามารถให้ ‘*Eleutheria*’ แบบที่มนุษย์ในสังคมล่าสัตว์ และหาอาหารในป่าเคยมีมาก่อน ‘*Eleutheria*’ ที่จะต้องอยู่ร่วมกับผู้คนที่ไม่ใช่ ผิบรรพชนคนเดียวกันแบบกลุ่มคนเล็ก ๆ ในสังคมล่าสัตว์และหาอาหารในป่า

สำหรับ ‘*Eleutheria*’ ของกรีกโบราณนั้นไม่ได้เป็นเรื่องการเมืองแบบ สมัยใหม่ที่แยกขาดจากปริมณฑลอื่น ๆ ‘*Eleutheria*’ เป็นคุณลักษณะของมนุษย์ที่ จะผูกพันรักเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพียงแต่ ‘ศาสนาของกรีกโบราณ’ นั้นยอมรับ ความหลากหลายทางของการเคารพศรัทธาต่อเทพเจ้าหลายองค์ (polytheism) หรือที่ในช่วงเวลาของคริสต์ศาสนาเรียกศาสนากรีกโบราณว่า ‘*Hellenismos*’ ทั้งนี้ก็เพื่อความชัดเจนระหว่างศาสนาเอกเทวนิยม (monotheism) กับพหุเทวนิยม สำหรับเอกเทวนิยมพระผู้เป็นเจ้าอยู่นอกโลก

‘ศาสนาของกรีกโบราณ’ เทพเจ้าอยู่กับมนุษย์ เทพเจ้าไม่ได้สร้างมนุษย์ เทพเจ้าเองก็ต้องผ่านการสร้าง เทพเจ้าไม่ได้มีอำนาจมากที่สุด เทพเจ้าก็ต้อง ตกอยู่ในชะตากรรม (fate) แบบมนุษย์¹⁴ ‘ศาสนาของกรีกโบราณ’ ก็เหมือนกับ ศาสนานอกจารีตเอกเทวนิยม (pagan) ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับพระคัมภีร์ มากเท่ากับพิธีกรรม¹⁵ รากฐาน ‘*Eleutheria*’ จึงเป็นเรื่องของการนับถือเทพเจ้า

¹⁴ Louise Bruit Zaidman and Pauline Schmitt Pantel, *Religion in the Ancient Greek city*, translated by Paul Cartledge, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 3-4.

¹⁵ Louise Bruit Zaidman and Pauline Schmitt Pantel, *Religion in the Ancient Greek city*, 27.

ที่แต่ละคนต่างมีเทพเจ้าเป็นของตัวเอง ต่างฝ่ายต่างก็ต้องยอมรับเสรีภาพในการนับถือศาสนา เทพเจ้าจึงไม่ละเมิด *'Eleutheria'* ดังนั้นเสรีภาพในทางความคิดและวิถีปฏิบัติของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องของกิจกรรมและความเชื่อทางศาสนาใน *'polis'* หรืออาจจะไปถึง *'poleis'*

'ศาสนาของกรีกโบราณ' ยอมรับความหลากหลายของการเคารพนับถือเทพเจ้า แต่การเข้ามาอยู่ใน *'polis'* ทำให้การยอมรับอำนาจของผู้นำทั้งในระดับศาสนาและการเมืองเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก การเข้ามาอยู่ในสังคมเมืองที่ยังรวมสังคมเกษตรนั้นเปิดทางให้กับการยอมรับอำนาจของผู้นำ ไม่ว่าจะอยู่ในระเบียบทางการเมืองและศาสนา สถานะของ *'poleis'* บ่งบอกถึงการลงหลักปักฐานของสังคมเกษตร กรอบความคิด Aristotle ตัดขาดสายสัมพันธ์ของวิถีชีวิตล่าสัตว์และเข้าป่าหาอาหาร

ในสังคมเกษตรสายสัมพันธ์อันใหม่ที่ไม่ต้องย้ายถิ่นไปไหนทำให้ความผูกพันต่อดินแดนและพื้นที่ที่มอบความอุดมสมบูรณ์เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ พื้นแผ่นดินจำเป็นที่จะต้องได้รับการยกย่อง หลุมฝังศพต้องได้รับการเคารพจากพื้นแผ่นดินจนถึงบรรพบุรุษและบรรพสตรีล้วนแล้วแต่เป็นผู้ส่งสมความมั่งคั่งให้กับคนรุ่นหลังๆ การระลึกและยกย่องเหล่าผู้มาก่อนทั้งหลายคือหนทางของพัฒนาการด้านความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณและศาสนา¹⁶ โลกที่ทั้งวิญญาณและผู้คนที่ยังมีชีวิตยังอยู่ร่วมกันได้ เพียงพื้นที่ของผีบรรพชนเหล่านี้ครอบคลุมพื้นที่จำกัด การขยายอำนาจของเมืองต้องการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ใหญ่กว่าผีบรรพชน

ผีบรรพชนไม่สามารถคุ้มครองดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกิดจากการขยายตัวผ่านอำนาจชนชั้นนักรบ เทพเจ้าที่อำนาจล้นฟ้าแบบ *Dyeus* เป็นสิ่งจำเป็น เพียงแต่ *Dyeus* เป็นเทพเจ้าผู้ชาย การเดินทางของ *Dyeus* มาสู่กรีกโบราณก็นำมาซึ่ง *Zeus* และในละตินก็คือ *louis* ผู้เป็นเทพเจ้าที่ดูแลฟ้า ฟ้า แสงสว่าง สายสัมพันธ์ระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ในกรีกโบราณไม่ได้ต้องการความรักระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า トラバโดก็ตามที่มนุษย์ต้องการให้เทพเจ้าช่วยเหลือก็จำเป็นจะต้องสวดอ้อนวอนหรือประกอบพิธีกรรม ด้วยความที่

¹⁶ E. Fuller Torrey, *Evolving Brains Emerging Gods Early Humans and the Origin of Religion*, (New York: Columbia University Press, 2017).

เทพเจ้าของกรีกก็ไม่ได้แตกต่างไปจากมนุษย์เรื่องราวต่าง ๆ ก็ไม่ได้แตกต่างไปจากมนุษย์ เทพเจ้าก็มีความรักได้เฉกเช่นเดียวกันกับมนุษย์

ในกรอบความคิดของกรีกโบราณความรักมีได้หลากหลายชนิด สำหรับ *Eros* เป็นคำที่บ่งบอกถึงความต้องการทางเพศ เพราะฉะนั้นเพศก็พร้อมเสมอที่จะนำความเยื่อยยับมาให้กับมนุษย์ *Philia* ไม่ได้แสดงถึงความต้องการทางเพศที่เร้าร้อน แต่เป็นเรื่องของสายสัมพันธ์ฉันท์มิตรที่ต่างแสดงความผูกพันและความมั่นคง รักดี ที่มีต่อกัน *Ludus* นั้นหมายถึงเกมและการละเล่น เมื่อหมายถึงความรักจึงไม่ได้เป็นอะไรที่จริงจัง แต่เป็นเรื่องเล่น ๆ การยั่ววนปล่อยเสน่ห์ *Pragma* นั้นเป็นลูกของ *Aphrodite* และเป็นน้องสาวของ *Eros* ความรักแบบ *Pragma* เป็นความรักในระยะยาว ความรักที่เป็นห่วงเป็นใยและดูแลกัน *Philautia* เป็นความรักที่มีต่อตัวเอง *Storge* เป็นความรักภายในครอบครัว ความรักระหว่างพ่อแม่และลูก ๆ ส่วน *Xenia* หมายถึงไมตรีจิตร เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การต้อนรับที่มีให้กับเพื่อน ๆ

สำหรับ ‘*agape*’ นั้นเป็นความรักแบบไม่มีเงื่อนไข ความรักแบบคริสเตียนใช้คำว่า ‘*agape*’ อันเป็นแก่นหลักของคริสต์ศาสนาทั้งในระดับศาสนาและจริยธรรม¹⁷ ‘*agape*’ แสดงว่าพร้อมที่จะสละความรักแบบอื่นๆ ให้พระองค์ การทดสอบของพระผู้เป็นเจ้าที่มีต่ออับราฮัม (Abraham) ปฏิบัติการผ่านการเช่นสังเวยลูกชายไอแซค (Isaac) เพียงแต่วิถีวินัยนั้นต้องอยู่ในกฎระเบียบของพระผู้เป็นเจ้า แต่คริสต์ศาสนาปฏิเสธกฎระเบียบเหล่านี้

ในความเห็นของนักเทววิทยาสวีเดน Anders Nygren (1890-1978) เห็นว่า ‘*agape*’ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่สำคัญ หรือ “the transvaluation of all ancient values” ที่ทำให้ ‘*eros*’ เป็นอะไรที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับ ‘*agape*’¹⁸ การแยก ‘*eros*’ ออกจาก ‘*agape*’ ทำให้คุณสมบัติทางเพศของความรักหายไป ความรักของคริสต์ศาสนาจึงแตกต่างไปจากความรักในความหมายของอินเดีย เพศมีความชัดเจนในความรักแบบอินเดีย ความรักแบบอินเดียโบราณยืนยงถึง

¹⁷ Anders Nygren, *Agape and Eros*, translated by Philip S. Watson, (Philadelphia: The Westminster Press, 1953), 27. ผลงานภาษาสวีเดนตีพิมพ์แยกเป็นสองส่วน ตีพิมพ์ออกมาในปี ค.ศ. 1930 และ 1936

¹⁸ Anders Nygren, *Agape and Eros*, Cited, 30.

พลังที่จะทำให้บุคคลผู้ตกอยู่ในมนต์สะกดของความรักเสียศูนย์ ความรักแบบอินเดียเปิดทางให้ผู้หญิงแสดงก่อน กามสูตรแสดงความรักในแบบที่แยกไม่ออกจากการร่วมเพศ

ความรักแบบ ‘agape’ ของคริสต์ศาสนาแสดงถึงความดีและการช่วยเหลือมนุษย์คนอื่นๆ ในกรอบคิดที่ไม่ใช่คริสต์ศาสนานั้นก็เป็นการกระทำเพื่อที่ตัวเองจะได้ประโยชน์ แต่ความรักของพระผู้เป็นเจ้าที่ลงมาปลดปล่อยมนุษย์ไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่พระองค์จะต้องการประโยชน์จากการกระทำนั้น พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้มอบความรัก แต่มนุษย์ในความคิดแบบกรีกก็คือผู้แสวงหาความรัก ความรักแบบ ‘agape’ เป็นผลิตผลทางความคิดของคริสต์ศาสนาที่ต้องการแยกออกจากความคิดกรีก แต่ Nygren ก็ยอมรับว่าการจะแยกความรักทั้งสองแบบออกจากกันนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ

กรอบความคิดของคริสต์ศาสนาได้รับอิทธิพลมาจากทั้ง “ศาสนากรีกและตะวันออก” (Oriental-Hellenistic religions)¹⁹ ทั้งนี้ก็เป็นผลพวงของ St. Augustine ที่ต้องการผนวกรวมเอา ‘eros’ และ ‘agape’ เข้าไว้ด้วยกัน จนนำไปสู่ความคิดความรักแบบ ‘caritas’ หรือความรักความเมตตา เพียงแต่พื้นที่ทางศาสนาและพื้นที่ทางโลกแยกออกจากกัน ถึงกระนั้นก็ ‘caritas’ ก็เป็นความรักแบบอมตะ ไม่มีวันที่หุดห้ายไปแบบความรักแบบ ‘cupiditas’ ที่พร้อมเสมอที่จะสูญสิ้นไป²⁰

St. Paul ผู้เชิดชู ‘agape’ นั้นถือว่า ‘agape’ ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับ ‘eros’ แบบ Plato ทั้งสองคนต่างฝ่ายต่างไม่รู้จักคำที่อีกฝ่ายหนึ่งใช้ คำสองคำนี้จึงทดแทนกันไม่ได้²¹ พร้อมๆ กันนั้นคุณค่าที่ให้ต่อ ‘agape’ ก็เป็นอะไรที่คริสต์ศาสนาถือว่าสูงส่งกว่า²² แต่ถึงกระนั้นก็ตีการผสมผสานระหว่างกรีกโบราณ

¹⁹ Anders Nygren, *Agape and Eros*, Cited, 54-55.

²⁰ Hannah Arendt, *Love and St. Augustine*, edited and with an Interpretative Essays by Joanna Vecchiarelli Scott, and Judith Chelius Stark, (Chicago: University of Chicago Press, 1996), 18. สำหรับการเปรียบเทียบความคิดของ Arendt และ Nygren ดู Torbjörn Gustafsson Chorell, “Giving up on knowing and loving oneself: Anders Nygren, Hannah Arendt, and Augustine”, *International Journal of Philosophy and Theology*, Vol. 83, No. 1-3, (2022), 146-162.

²¹ Anders Nygren, *Agape and Eros*, Cited, 31.

²² Anders Nygren, *Agape and Eros*, Cited, 38.

และความคิดแบบยิวนั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากในหมู่วิวที่รับเอาวิถีชีวิตและความคิดแบบกรีก (Hellenized Jews) ถึงแม้ว่าคริสต์ศาสนาจะแสดงความคิดเป็นกรีกด้วยคำแบบ ‘*Khrist*’ ไปจนถึง ‘*logos*’ แต่ความพยายามที่จะทำให้ความคิดของคริสต์ศาสนามีความบริสุทธิ์ดำรงอยู่เสมอ

ความพยายามในการสร้างความบริสุทธิ์ของคริสต์ศาสนาด้วยการลบล้างรากเหง้ายิวเป็นประวัติของคริสต์ศาสนาที่บ่งบอกถึงความเจ็บปวด เช่น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ เป็นต้น ความรักเสริมสร้างวิถีชีวิตให้ไม่เกิดการหลงตัวเอง เพราะ “เราทั้งหลายทราบแล้วว่าเราทุกคนต่างก็มีความรู้ ความรู้นั้นทำให้ลำพอง แต่ความรักเสริมสร้างบางสิ่งบางอย่างขึ้น” (1 Corinthians 8:1) ดังนั้น Nygren จึงเห็นว่า ‘*agape*’ เป็นการนำไปสู่การสร้างหรือ ‘creative love’ “ใครที่พระผู้เป็นเจ้ารักไม่ได้มีค่าในตัวเอง อะไรที่ทำให้เขามีค่าก็พระผู้เป็นเจ้ารัก”²³ ความรักสร้างคริสต์ศาสนาและคริสต์จักร ความรักที่มีให้ต่อกันระหว่างมนุษย์ผู้มีบาปกับพระผู้เป็นเจ้า “ผู้ใดที่คิดว่าตนเองรู้บางสิ่งแล้ว ผู้นั้นยังไม่รู้อย่างที่เขาคควรจะรู้ แต่ผู้ที่รักพระเจ้า พระเจ้าก็ทรงรู้จักผู้นั้น” (1 Corinthians 8:2-3).

การยกย่อง ‘*agape*’ ให้อยู่เหนือความรักแบบอื่นๆ แสดงถึงชัยชนะของคริสต์ศาสนาที่มีต่อ ‘*eros*’ ตามความคิดกรีก ‘*agape*’ “มีลักษณะทันทีทันควัน (spontaneous) และไม่มียะอะไรเป็นแรงจูงใจ (unmotivated)”²⁴ คริสต์ศาสนาที่ต้องการให้ผู้คนเปลี่ยนศาสนาหรือเข้ารีตแสดงถึงความต้องการความเหมือน (identity) ชัยชนะของพระผู้เป็นเจ้าแบบคริสต์ศาสนาไม่เพียงแต่ทำให้ทุกๆ คนสามารถเอาชนะความตายด้วยการมีชีวิตอมตะ ตลอดไปจนถึงชัยชนะที่มีต่อบาปมหันต์ของมนุษย์มีบาปได้เท่านั้น แต่ก็ยังสามารถเผยแพร่เบี่ยงเบนทางความคิดให้กับผู้คนได้ทั่วโลก คริสต์ศาสนาจึงเป็นศาสนาแห่งการพิชิต ความรักของคริสต์ศาสนาเปิดทางรอดให้กับมนุษย์รอดพ้นจากหายนะ ชัยชนะของคริสต์ศาสนาที่เหนือกว่าแสดงออกถึงการกำกับชีวิตให้อยู่ในกรอบของจริยธรรม ถึงแม้ว่าจะเป็นคำถามแบบเก่าแต่เนื้อหาของคำตอบเป็นสิ่งใหม่²⁵

²³ Anders Nygren, *Agape and Eros*, Cited, 78.

²⁴ Anders Nygren, *Agape and Eros*, Cited, 75.

²⁵ Anders Nygren, *Agape and Eros*, Cited, 44.

การเปลี่ยนจาก ‘eros’ มาเป็น ‘agape’ แสดงถึงความรักที่เสียสละมากกว่าการตอบสนองต่อตัวเองแต่เพียงอย่างเดียว ดังข้อความที่โด่งดังจนถือได้ว่าเป็นความคิดสำคัญของคริสต์ศาสนา “จงรักพระองค์ผู้เป็นพระเจ้าของเจ้าด้วยสุดจิตสุดใจของเจ้า ด้วยสุดกำลังและสิ้นสุดความคิดของเจ้า และจงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง” (Luke 10:27). การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการเปลี่ยนจาก ‘egocentric’ ที่เป็ความรักของตัวเองมอบให้กับใครบางคนกลายมาเป็น ‘theocentric’ จนทำให้ประเด็นเรื่อง ‘eudaimonia’ แบบกรีกหมดความสำคัญลงโดยหันมาให้ความสำคัญกับ “ความดีในตัวเอง” (the Good-in-itself) จนทำให้ศาสนาและจริยธรรมแยกออกจากกันได้ยาก²⁶

การให้ความสำคัญกับ ‘theocentric’ แสดงถึงการยกระดับ ‘agape’ ไปสู่สิ่งสูงส่งแบบพระผู้เป็นเจ้าผู้รักมวลมนุษย์ แต่ในกรอบคิดของคริสต์ศาสนา สายสัมพันธ์ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การยกระดับตัวเองขึ้นไปหาสิ่งสูงส่ง ทั้งนี้พระผู้เป็นเจ้าของปรากฏการณ์ในรูปมนุษย์ พระผู้เป็นเจ้า ‘ลง’ มาอยู่กับมนุษย์ สำหรับในคริสต์ศาสนาพระเยซูปรากฏการณ์ในรูปมนุษย์ ทั้งมนุษย์และพระผู้เป็นเจ้ารวมกันอยู่ในร่างเดียวกัน ความรักที่มีให้จึงเป็นความรักที่มีต่อพระเยซูที่ยังเป็นมนุษย์และพระผู้เป็นเจ้าในเวลาเดียวกัน ความรักที่รวมศูนย์ได้ทั้งมนุษย์และพระผู้เป็นเจ้า ความรักจึงไม่ได้แสดงแค่ ‘theocentric’ แต่ยังรวมไปถึง ‘anthropocentric’ ด้วย

ความรักแบบคริสต์ศาสนาแสดงความรักที่ขยายตัวออกไปจากตัวเอง ไปสู่เพื่อนบ้านไล่จนถึงมวลมนุษย์ที่จะต้องประสบชะตากรรมและความตายเหมือนกัน จากมนุษย์ไปจนถึงมนุษยชาติ (humanity) นั้นเป็นนามธรรม/รูปธรรมได้ในเวลาเดียว ความรักของคริสต์ศาสนาแยกความรักต่อมนุษย์ในฐานะบุคคลออกจากกัน ความรักที่มีต่อมวลมนุษย์จึงไม่จำเป็นที่จะรวมไปถึงความรักที่มีต่อผู้คนในครอบครัวหรือ ‘storge’ ช่องว่างระหว่างบุคคลแต่ละคนกับมวลรวมแบบมนุษยชาติแยกจากกันเสมอ มนุษย์มวลรวมทั้งหมดแสดงความยิ่งใหญ่กว่าตัวบุคคลปรากฏให้เห็นในพระผู้เป็นเจ้าและมนุษยชาติ

ความรักต่อกตริ่งมนุษย์เข้ากับอาณาจักรเอกเทวนิยมของพระผู้เป็นเจ้า ความรักกระดมเหล่าทรัพยากรแบบมนุษย์ของคริสต์ศาสนาเข้าไว้ด้วยกันและ

²⁶ Anders Nygren, *Agape and Eros*, Cited, 47.

เป็นพวกเดียวกัน ความรักก่อให้เกิดพันธสัญญา (covenant of love) ที่เหล่ามวลมนุษย์ผู้มีบาป (sinner) กับพระผู้เป็นเจ้า บาปที่เกิดจาก 'eros' นั้นเป็นบาปที่ 'agape' ไม่สามารถที่จะช่วยให้รอด (salvation) ได้ ถึงแม้ว่าความรักจะสร้างพันธสัญญากับพระผู้เป็นเจ้า แต่พันธสัญญาก็ไม่ได้ช่วยทำให้ผู้มีบาปจะกลับไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าบนสวรรค์

ถึงจะรักษานานไหนก็ยังคงต้องรอคอยการรอด (salvation) มนุษย์ในฐานะคนบาป (sinner) ไม่สามารถรอดได้ด้วยตัวเอง “ไม่มีใครมาถึงเราได้ นอกจากพระบิดาผู้ทรงใช้เรามาจะทรงชักนำให้เรามา และเราจะให้คนนั้นเป็นขึ้นมาในวันสุดท้าย” (John 6:44) ถ้าไม่มีพระเยซูก็ไม่มีทางที่จะเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าได้ เพราะ “ไม่มีคนที่เข้าใจ ไม่มีคนที่แสวงหาพระเจ้า พวกเขาทุกคนหลงทางไปหมด เขาทั้งปวงเป็นคนไร้ค่าเหมือนกันทั้งสิ้น ไม่มีสักคนเดียวที่ทำดี ไม่มีเลย” (Roman 3:11-12)

มนุษย์ต้องรอคอยการกลับมาของผู้มาปลดปล่อย (messiah) แต่ก็ยังได้แต่เป็นการรอคอย ถึงแม้ว่าจะรอนานด้วยความรักขนาดไหนก็ยังคงมีความหวัง (hope) เพราะการมีศรัทธา (faith) อย่างเดียวไม่เพียงพอ คริสต์ศาสนาต้องมีความหวัง (Hope) ด้วย ความศรัทธาคือความมั่นใจที่หนักแน่นว่าสิ่งที่หวังไว้จะเกิดขึ้น (Hebrew 11:1) ความหวังที่มีต่อคำมั่นสัญญาของพระผู้เป็นเจ้ายังต้องมีอยู่เสมอ แต่ในขณะเดียวกันนั้น 'agape' ก็ย่อมไม่ใช่ส่วนสำคัญของความเป็นมาของมนุษย์ตราบใดก็ตามที่ยังเป็นผู้มีบาป ถึงแม้ว่าบาปจะทำให้มนุษย์ทุกๆ คนเลวร้ายได้อย่างเท่าเทียมกันหมดก็ตาม

พระเยซูในฐานะของ 'tekton' ไม่ว่าจะเป็นคนสลักหินหรือช่างไม้หรือจะเป็นชาวนา (peasant) ก็ตาม ดังนั้นพระเยซูจึงไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมชนชั้นสูง คำสอนที่ปรากฏตามที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นส่งผลต่อขบวนการทางศาสนาและการต่อสู้กับโครงสร้างอำนาจของพระเยซู แต่โครงสร้างอำนาจและระเบียบทางสังคมเศรษฐกิจการเมืองและศาสนาย่อมไม่ได้เอื้ออำนวยต่อการบรรลุเป้าหมายทางศาสนา อาณาจักรของพระผู้เป็นเจ้าที่จะกำลังจะมาบนโลกกลับสร้างความวุ่นวายเกินไปกว่าเหล่าชนชั้นสูงจะรับได้

การ ‘ขายพระเยซู’ ของศาสนิกชนถูกลงโทษจากอาณาจักรโรมันด้วยการตรึงกางเขนบ่งบอกความยากลำบากในการเปลี่ยนแปลงความคิดของสังคม เพราะแม้แต่พระเยซูเองขณะที่รอความตายอยู่บนไม้กางเขน “พระเจ้าของข้าพระองค์ พระเจ้าของข้าพระองค์ ไฉนพระองค์ทรงทอดทิ้งข้าพระองค์เสีย เหตุใดพระองค์ทรงเมินเฉยที่จะช่วยข้าพระองค์ และต่อถ้อยคำรำครวญของข้าพระองค์” (Psalm 22:1) ก็ยังแสดงสภาวะแห่งการไม่สมหวัง ความรักที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้าจึงพร้อมเสมอที่จะถูกมองว่าจะไม่ได้รับการตอบสนอง การทรยศหักหลังเป็นวิถีทางแห่งความผิดหวังมากกว่าสมหวัง การเลื่อนเวลาการมาของอาณาจักรของพระผู้เป็นเจ้าไว้ในอนาคตว่า ‘กำลังจะมา’ หรือแม้กระทั่งการแยกออกเป็นสองโลกแบบเหล่านักเทววิทยาคริสต์รุ่นต่อ ๆ มาคือการลดแรงต้านของโครงสร้างอำนาจและหล่อเลี้ยงความหวัง

ความคิดของคริสต์ศาสนายายามนำเสนอการลดละเลิกการสะสม “ท่านทั้งหลายจงอย่าสะสมทรัพย์สมบัติบนแผ่นดินนี้เลย ที่นี้ทรัพย์สมบัติทั้งหลายถูกขโมยและขมวนกัดกิน และถูกขโมยเจาะช่องเข้ามาขโมยไปได้ แต่จงสะสมทรัพย์สมบัติในสวรรค์เถิด” (Matthew 6:19-20) ภายใต้อาณาจักรโรมันใครบ้างที่มีความสามารถที่จะให้ ‘*caristas*’ เพื่อเป็นการสั่งสมสมบัติอันล้ำค่าในสวรรค์? สำหรับ ‘*caristas*’ ในที่นี้จึงไม่ใช่ความรักที่มีให้ต่อพระผู้เป็นเจ้าแต่เป็นการให้ทานหรือการกุศลที่มอบให้กับคนในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนยากจน การมอบความรักที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา (loving-kindness) เป็นวิถีชีวิตที่สำคัญของสังคมต่าง ๆ มากมาย แต่การให้ทานแสดงความแตกต่างของโครงสร้างสังคม

กรอบความคิดของยิวในเรื่องของการให้ทานเป็นส่วนหนึ่งของ ‘*bar mitzvah*’ ที่หมายถึงการยอมรับคำสั่ง (commandments) ของศาสนายิว²⁷ แต่ยังหมายถึงคนที่เมตตากรุณา ดังนั้นการให้ทานจึงเป็นส่วนสำคัญของคำสั่ง แต่เมื่อศาสนายิวมีคู่แข่งแบบคริสต์ศาสนาการให้ทานก็ยังเป็นกลไกสำคัญของการรักษาสมาชิกให้อยู่กับศาสนาต่อไปโดยไม่ย้ายค่ายไปอยู่ศาสนาอื่น การเปลี่ยนการให้ทานมาสู่การดูแลคนยากจนกลายเป็นวิถีปฏิบัติที่สำคัญของคริสต์ศาสนา

²⁷ Garry Anderson, *Charity: The Place of the Poor in the Biblical Tradition*, (New Haven: Yale University Press, 2013), 16.

การดูแลคนจนในความคิดของยิวและคริสต์ถือว่าเป็น ‘avodah’ สิ่งพิเศษที่จะได้รับใช้พระเจ้า²⁸

สำหรับกรอบความคิดแบบยิวโบราณการมอบอะไรบางอย่างโดยไม่ต้องการกลับคืนนั้นเป็นความคิดที่ยากที่จะยอมรับได้ การให้เปล่าแบบของขวัญ (gift) บ่งบอกถึงการดูถูกเหยียดหยาม การรักษาน้ำเป็นเรื่องสำคัญ การให้ทานจึงกลายเป็นการให้ “กู้กับพระเจ้าเป็นเจ้า” (loan to God) ทั้งๆ ที่ทุกๆ คนก็รู้ว่า การจะได้เงินคืนในโลกที่ทุกๆ คนยังมีชีวิตอยู่นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก²⁹ ททรัพย์ไม่ได้หายไปไหน แต่รอใช้คืนกันในสวรรค์ เส้นทางของเงินทองจากกระเป๋าคนรวยที่เสียชีวิตสามารถโอนไปสวรรค์ได้ โดยผ่านการโอนไปให้กับคนจนผ่านการกุศล ถึงแม้ว่าประโยค “อุรุจะลดครุเข้มกึ่ง่ายกว่าคนร่ำรวยจะเข้ามาในอาณาจักรของพระเจ้า” (Luke 18:25) จะโด่งดังอย่างมาก แต่คริสต์ศาสนาไม่ปฏิเสธคนรวย การขยายอำนาจของคริสต์ศาสนาในอาณาจักรโรมันเมื่อขยายตัวมากขึ้นก็รับเอาคนรวยเข้ามาในอาณาจักรของพระเจ้าเป็นเจ้ามากยิ่งขึ้น คนรวยกลับที่ทรงอำนาจในอาณาจักรอยู่แล้วก็ยังขยายอำนาจไปยังพื้นที่ทางศาสนามากยิ่งขึ้น แม้กระทั่งชีวิตหลังความตาย

เมื่อคริสต์ศาสนามีชีวิตหลังความตาย พอตายแล้วจะต้องรอนานแค่ไหน ถึงจะได้ไปเจอพระเจ้า? ในวิถีแห่งเอกเทวนิยมการคิดถึงพระเจ้าองค์อื่นๆ เป็นไปไม่ได้ ถึงแม้ว่าจะมีข้อโต้แย้งว่าคริสต์ศาสนาไม่ได้เหมือนกับเอกเทวนิยมแบบอื่นๆ เพราะยังมีเรื่องของตรีเอกภาพ (Trinity) ก็ตาม พระบิดาก็ยังคงเป็นผู้ทรงอำนาจที่นำไปสู่การผูกขาด (monopolizing)³⁰ เมื่อมีพระเจ้าอยู่เพียงพระองค์เดียวก็ทำให้ต้องคอย ถึงแม้ว่าทุกๆ คนจะต้องตาย แต่ถ้ามีชีวิตหลังความตายเสรีภาพในการเลือกของเอกเทวนิยมจึงไม่มีอะไรอื่น³¹ นอกเหนือไปจากการรอคอยเพื่อกลับไปอยู่กับพระเจ้า การควบคุมวิญญาณจึงเป็นไปได้ง่าย เพียงแต่การควบคุมดูแลวิญญาณนั้นไม่ได้จำกัดแค่ตอนมีชีวิตอยู่ แต่ยังคงควบคุมไปจนถึงชีวิตหลังความตาย

²⁸ Garry Anderson, *Charity: The Place of the Poor in the Biblical Tradition*, Cited, 18.

²⁹ Garry Anderson, *Charity: The Place of the Poor in the Biblical Tradition*, Cited, 49.

³⁰ Odo Marquard, *In Praise of Polytheism*, Cited, 95-96.

³¹ Odo Marquard, *In Praise of Polytheism*, Cited, 93.

ถ้าใช้คำของนักประวัติศาสตร์ Peter Brown การเรียก “ค่าไถ่วิญญาณ” (ransom of the soul) จึงเป็นไปได้เสมอภายใต้เอกเทวนิยม ถึงแม้ว่าในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ชีวิตหลังความตายของคนแต่ละคนแตกต่างกัน วิญญาณ (soul) ของมรณสักขี (martyr) นั้นตรงไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าเลย สถานะมรณสักขีแตกต่างไปจากคนมีบาปทั่ว ๆ ไป มรณสักขีนั้นได้เป็น “เพื่อนพระผู้เป็นเจ้าแล้ว” แต่สำหรับชีวิตของคนชั่วร้ายที่หุรหุราในอาณาจักรโรมันแล้วการรอคอยไม่ได้เป็นเรื่องเลวร้าย เพราะนั่นเท่ากับเป็นวิถีชีวิตอันแสนสบายของการพักผ่อนหย่อนใจ³² แต่ราวคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดการรอคอยกลับกลายเป็นเรื่องที่คริสต์ศาสนาไม่ยอมรับอีกต่อไป³³ ความมั่งคั่งทำให้ชีวิตหลังความตายของใครบางคนนั้นกลับไปหาพระผู้เป็นเจ้าได้เร็วกว่า³⁴ เพราะความมั่งคั่งช่วยกำจัดสิ่งสกปรกหรือบาปที่กระทำความในชีวิตได้ ความรักที่พระผู้เป็นเจ้ามอบให้กับทุก ๆ คนไม่ได้หมายความว่าทุก ๆ คนจะได้กลับไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าเร็วเท่ากัน

วิถีปฏิบัติและหลักการที่ปรากฏอยู่ในตัวบทย่อมเป็นสิ่งที่มักจะไม่สอดคล้องกันเสมอ การพิจารณาพระคัมภีร์โดยละเอียดโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมการเมืองไล่ไปจนถึงองค์กรและวิถีชีวิตประจำวันของศาสนาทำให้สถานะของพระคัมภีร์เปรียบประหนึ่งคำสั่งที่จะทำให้ทุก ๆ คนปฏิบัติ พระคัมภีร์จึงไม่ใช่ตัวบ่งชี้ว่าการกระทำต่าง ๆ จะนำไปตามคำสอนที่ไม่ได้เป็นคำสั่ง จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นคำสอนที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ไบเบิล ความคาดหวังที่จะให้พระคัมภีร์ในฐานะตัวบทและคำสั่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมักจะเป็นเพียงความคาดหวังมากกว่าการปฏิบัติจริง ช่องว่างระหว่างตัวบทและวิถีชีวิตดำรงอยู่เสมอ ความศักดิ์สิทธิ์ของตัวบทที่มีแต่เพียงตัวบทเท่านั้น (*sola scriptura*) จึงศักดิ์สิทธิ์ได้ในแค่ตัวบท ตัวบทจึงอยู่เพื่อตัวบท เป็นของตัวบทและโดยตัวบท

³² Peter Brown, *The Ransom of the Soul Afterlife and Wealth in Early Western Christianity*, (Cambridge: Harvard University Press, 2015), 12.

³³ Peter Brown, *The Ransom of the Soul Afterlife and Wealth in Early Western Christianity*, Cited, 13.

³⁴ Peter Brown, *The Ransom of the Soul Afterlife and Wealth in Early Western Christianity*, Cited, 45.